

10 JAAR 'EUROPEAN SOCIAL SURVEY'

Enkele resultaten van de eerste zes rondes (2002-2012)

Dries Tirry
Celine Wuyts
Geert Loosveldt
Bart Meuleman

Ontstaan van het ESS

In de loop van de jaren 90 kwam de European Science Foundation (ESF) tot de vaststelling dat het in Europa ontbrak aan kwaliteitsvol crossnationaal onderzoek om op regelmatige basis betrouwbare kennis te leveren over veranderingen in de sociale waarden bij de Europese bevolking. Deze vaststelling zette de Europese Commissie ertoe aan om in 2001 samen met 21 nationale onderzoeksinstituten en ministeries de nodige fondsen uit te trekken voor het organiseren van de eerste ronde van het 'European Social Survey' (ESS).

Sindsdien werd dit onderzoek om de twee jaar uitgevoerd. De eerste ronde van het ESS werd in 2002 georganiseerd en in het najaar van 2014 start reeds de zevende ronde. Alle lidstaten van de Europese Unie (behalve Malta) hebben reeds deelgenomen aan het ESS, alsook negen niet EU-landen (Albanië, IJsland, Israël, Kosovo, Noorwegen, Oekraïne, Rusland, Turkije en Zwitserland).

In 2005 won het ESS de EU-Descartes prijs voor haar vernieuwende bijdragen op het gebied van crossnationaal onderzoek. Het ESS werd opgenomen in de European Strategy Forum for Research Infrastructure (ESFRI) Roadmap in 2006, en opnieuw in 2008 en 2010. In november 2013 verkreeg het ESS de status van European Research Infrastructure Consortium (ERIC) zodat de continuïteit van het onderzoek op lange termijn verzekerd werd.

De individuele landen staan evenwel zelf in voor de financiering van het veldwerk in hun land. In België wordt het veldwerk gefinancierd door de Herculesstichting in Vlaanderen en het Fonds de la Recherche Scientifique (FNRS) in Wallonië. Het onderzoek in Vlaanderen wordt voorbereid, opgevolgd en gevaloriseerd door het Centrum voor Sociologisch Onderzoek aan de KU Leuven. In Wallonië is het Centre d'Étude de l'Opinion aan de Université de Liège hier verantwoordelijk voor.

Inhoud

Opzet van het ESS	2	Werk en de economische crisis	30
Burgerschap, politiek en democratie	8	Houding tegenover immigratie	32
Vertrouwen in de instellingen	18	Referenties	36
Subjectief welzijn	25		

Opzet van het ESS

Doel

De voornaamste doelen van het ESS zijn:

- het in kaart brengen van stabiliteit en verandering in de sociale structuur, levensomstandigheden en houdingen in Europa en het interpreteren van Europa's wijzigende sociale, politieke en ethische weefsel.
- het introduceren van betrouwbare indicatoren van nationale vooruitgang gebaseerd op de inzichten en opinies van burgers met betrekking tot sleutelaspecten van de maatschappij waarin ze leven.
- het ontwikkelen en verspreiden van hogere standaarden inzake nauwkeurigheid van crossnationaal onderzoek in de sociale wetenschappen. Met name op het vlak van het ontwikkelen van de vragenlijst, de steekproeftrekking, de dataverzameling en de reductie van bias of vertekening.
- het opleiden en begeleiden van Europese sociale wetenschappers in vergelijkende kwantitatieve technieken en analyses.
- het verhogen van de zichtbaarheid en reikwijdte van data over sociale verandering onder onderzoekers, beleidsmakers en het ruimere publiek.

Methode

Deelnemende landen moeten zich houden aan vooraf opgestelde regels wat betreft dataverzameling om de vergelijkbaarheid tussen landen te kunnen waarborgen. In het ESS gebeurt de dataverzameling door middel van face-to-face interviews van ongeveer een uur, op basis van een gestandaardiseerde vragenlijst.

In België wordt uit het Rijksregister een steekproef getrokken die representatief is voor alle personen van 15 jaar en ouder die resideren in private huishoudens in België, ongeacht nationaliteit, burgerschap of taal. Bij de samenstelling van de steekproef worden individuen op strikt willekeurige wijze geselecteerd. In totaal worden er in elke ronde zo'n 1800 Belgen bevraagd.

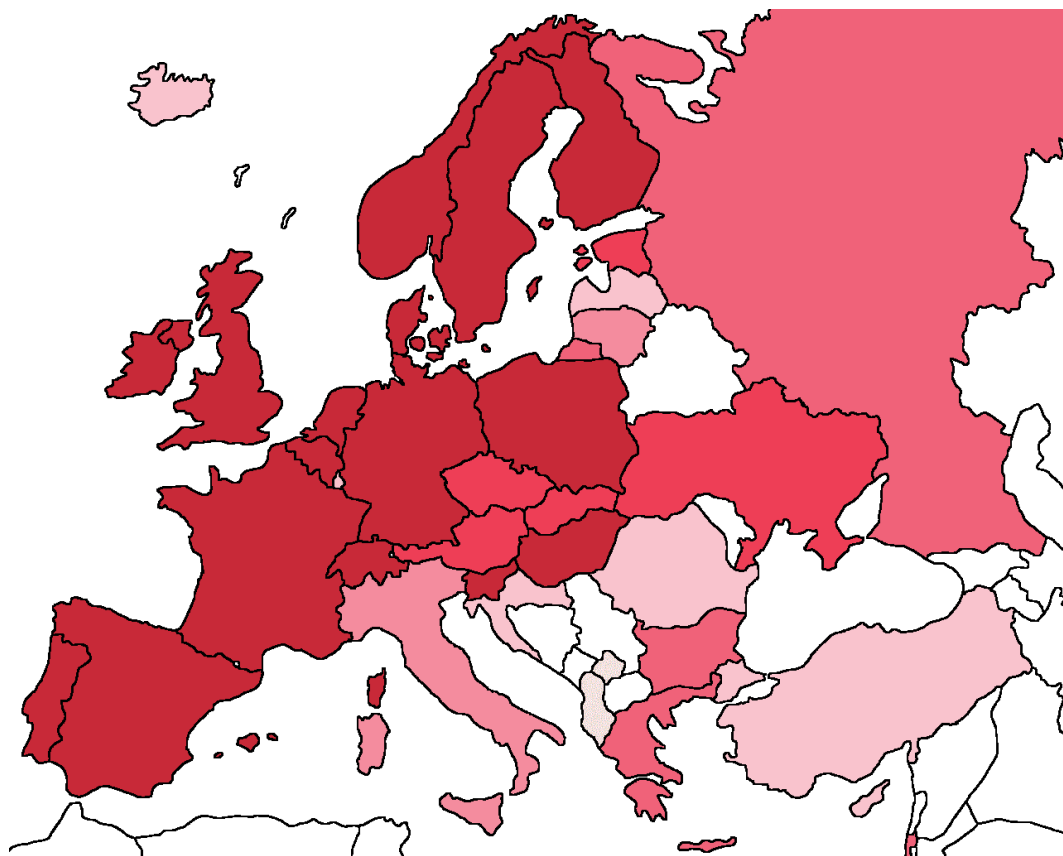
De data van de voorbije zes rondes kunnen na een eenvoudige registratie door iedereen gratis geraadpleegd worden op de website van het ESS, <http://www.europeansocialsurvey.org/>.

Er zijn vandaag reeds meer dan 70 000 geregistreerde gebruikers. België telt na Duitsland het grootste aantal gebruikers. Deze datagebruikers kunnen eenvoudige online analyses maken met behulp van Nesstar (<http://nesstar.ess.nsd.uib.no/webview/>) of meer gecompliceerde statistische bewerkingen uitvoeren na het downloaden van de dataset.

Met het oog op het uitwisselen van best practices wereldwijd, kunnen ook alle protocollen, methoden en procedures die gebruikt worden bij de uitvoering van het onderzoek, geraadpleegd worden op <http://www.europeansocialsurvey.org/>. Op die manier is het ESS transparant over zowel haar successen als haar tekortkomingen.

Deelnemende landen

Meer dan 30 Europese landen hebben reeds deelgenomen aan ten minste één ronde van de eerste zes rondes van het European Social Survey.

ESS participatie ronde 1 tot en met 6

6 rondes		5 rondes		4 rondes		3 rondes		2 rondes		1 ronde
België	Noorwegen	Estland		Bulgarije		Italië		IJsland		Albanië
Denemarken	Polen	Oekraïne		Cyprus		Litouwen		Kroatië		Kosovo
Duitsland	Portugal	Oostenrijk		Griekenland				Letland		
Finland	Slovenië	Slovakije		Israël				Luxemburg		
Frankrijk	Spanje	Tsjechië		Rusland				Roemenië		
Hongarije	V. Koninkrijk							Turkije		
Ierland	Zweden									
Nederland	Zwitserland									

Onderwerpen

Het ESS verzamelt data over de houdingen, overtuigingen en gedragspatronen van de bevolking in heel Europa. De vragenlijst bestaat uit een vaste module, die hetzelfde blijft in elke ronde, en twee roterende modules over specifieke onderwerpen. Het doel van de vaste modules is het nagaan van verandering en continuïteit door de jaren heen, terwijl de roterende modules dieper ingaan op een aantal actuele sociale, politieke of academische aangelegenheden.

Vaste modules

- vertrouwen in de instellingen
- politieke waarden en participatie
- morele en sociale waarden
- gezondheid en welzijn
- opleiding en tewerkstelling
- sociaal kapitaal en sociaal vertrouwen
- socio-demografische kenmerken
- sociale uitsluiting
- huishouden
- immigratie
- criminaliteit

Roterende modules

Ronde 1 (2002)

- burgerschap, betrokkenheid en democratie
- houdingen ten aanzien van immigratie

Ronde 2 (2004)

- familie, werk en welzijn
- mening over gezondheid en zorg
- economische moraal

Ronde 3 (2006)

- persoonlijk en sociaal welzijn
- timing en organisatie van de levensloop

Ronde 4 (2008)

- ervaringen met en uitdrukkingen van leeftijdsdiscriminatie
- attitudes ten aanzien van welvaart

Ronde 5 (2010)

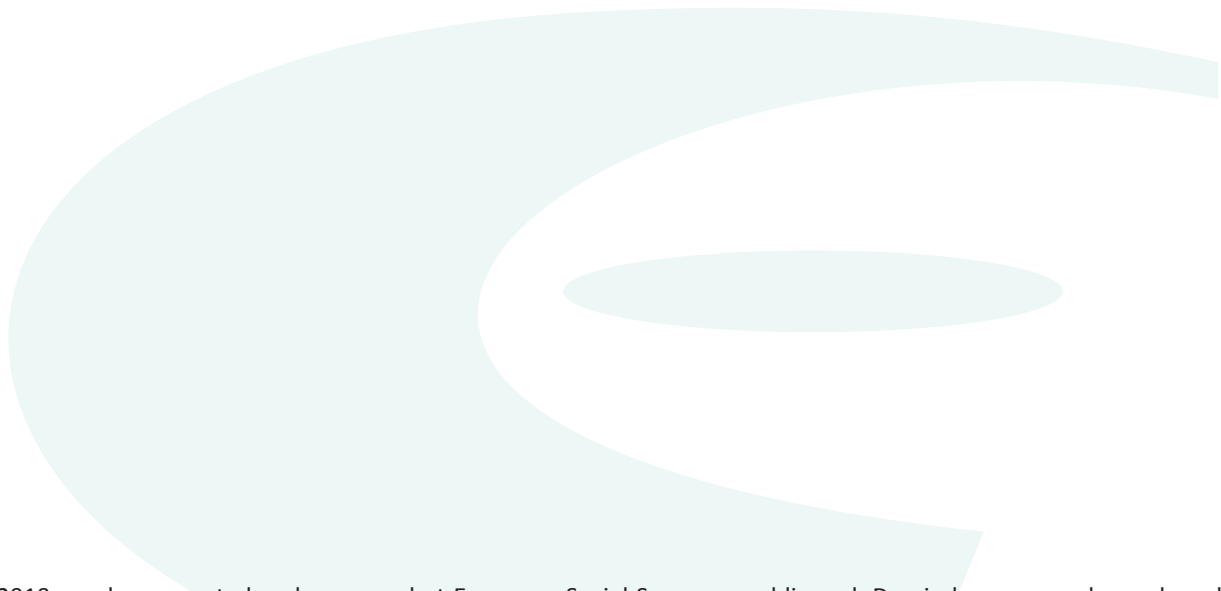
- vertrouwen in politie en rechtbanken
- familie, werk en welzijn

Ronde 6 (2012)

- persoonlijk en sociaal welzijn
- begrip en evaluatie van democratie

Ronde 7 (2014)

- houdingen ten aanzien van immigratie
- ongelijkheid in gezondheid

In 2010 werd een eerste brochure over het European Social Survey gepubliceerd. Daarin kwamen onder andere de thema's mediagebruik, religieuze betrokkenheid, discriminatie en seksualiteit aan bod. In de nieuwe brochure geven we een beschrijving van enkele opmerkelijke resultaten uit de voorbije rondes van het ESS, met extra focus op de twee laatste rondes: ronde 5 (2010) en ronde 6 (2012). Daarbij hebben we oog voor de resultaten en veranderingen in België en naar de positie die België inneemt ten opzichte van andere Europese landen.

Burgerschap, politiek en democratie

In het ESS is er steeds veel aandacht voor thema's die gerelateerd zijn aan politiek en de werking van de democratie. Onder andere politieke interesse, politieke participatie en vertrouwen in de politieke instellingen werden bij elke ronde bevraagd, wat vergelijking in de tijd mogelijk maakt. In ronde 6 van het ESS (2012) werd er daarenboven een specifieke module ontwikkeld die dieper ingaat op het veelzijdige concept van democratie. Omwille van de grote aandacht die besteed wordt aan politieke thema's in het ESS in het algemeen en in de laatste ronde in het bijzonder, gaan we hier iets uitgebreider in op enkele van deze onderwerpen.

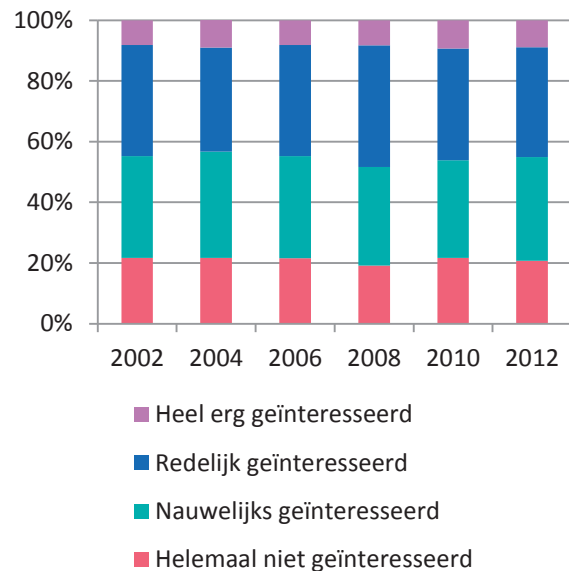
Politieke interesse

Geïnteresseerd zijn in politiek wordt doorgaans beschouwd als een eerste, minimale voorwaarde om als burger politiek betrokken te zijn. Zonder politieke interesse, zal men zich er ook niet mee willen bezighouden of er zich in verdiepen (Aarts & Thomassen, 2000). Met de vraag 'Hoe geïnteresseerd bent u in politiek?' wordt dit in elke ronde van het ESS op een directe wijze nagegaan.

De politieke interesse van de Belgische bevolking is in het voorbije decennium stabiel gebleven (Grafiek 1). Bijna 10% van de Belgen geeft aan heel erg geïnteresseerd te zijn en ongeveer 20% is helemaal niet geïnteresseerd.

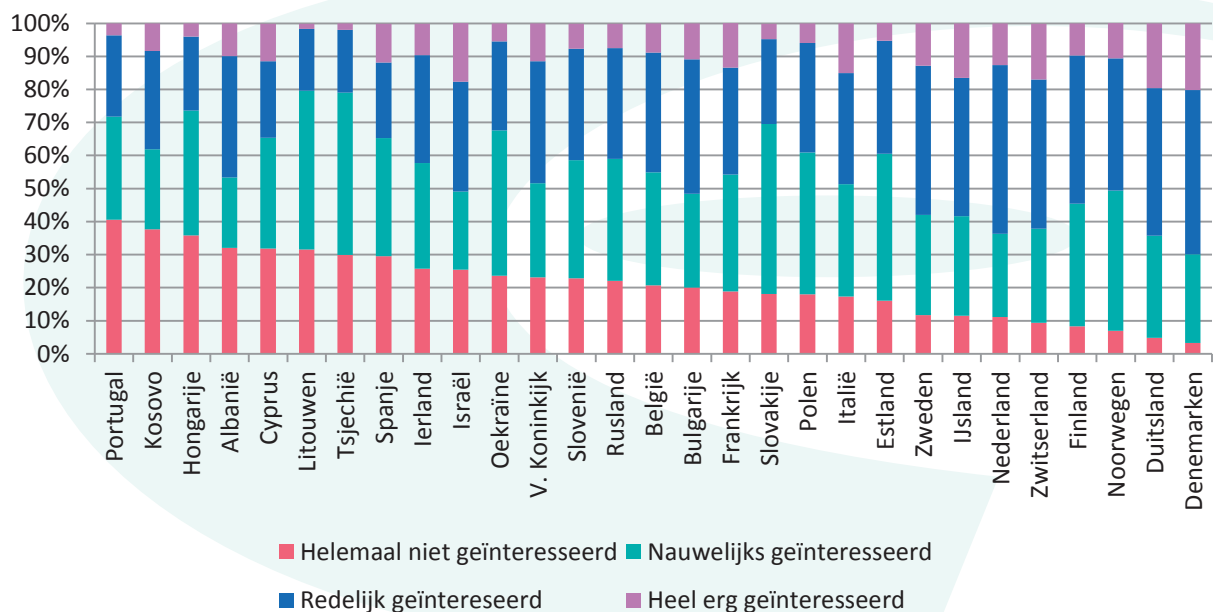
Het aantal jaren onderwijs dat men heeft genoten blijkt zeer sterk samen te hangen met het ontwikkelen van een politieke interesse. Op basis van de resultaten in 2012 is amper 25% van de Belgische bevolking die 6 jaar of minder onderwijs heeft genoten redelijk tot heel erg geïnteresseerd in politiek. Bij Belgen die 17 jaar of meer jaren hebben doorgebracht op de schoolbanken is maar liefst twee derde redelijk tot heel erg geïnteresseerd.

Grafiek 1: Politieke interesse in België (2002-2012)

Grafiek 2 geeft de politieke interesse weer in een aantal Europese landen in 2012. België positioneert zich tussen de groep van West- en Noord-Europese landen waar de interesse in politiek over het algemeen het hoogst is en de Zuid- en Oost-Europese landen waar de interesse het laagst is. Van de West- en Noord-Europese landen is er enkel in Ierland en het Verenigd Koninkrijk minder politieke interesse. Over het algemeen is in Portugal, Kosovo en Hongarije de politieke desinteresse het hoogst. In deze landen geeft meer dan 35% van de bevolking te kennen helemaal niet politiek geïnteresseerd te zijn. In Denemarken en Duitsland vindt men dan weer de hoogste percentages heel erg geïnteresseerden (rond de 20%).

Grafiek 2: Politieke interesse in Europa (2012)

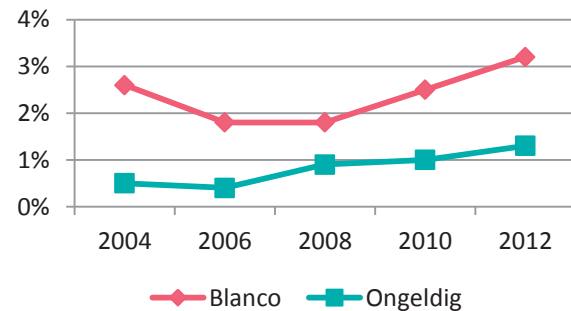
Politieke participatie

Participatie van burgers is de kern van een goedwerkende democratie. Het zou ondenkbaar zijn dat in een democratie burgers niet de mogelijkheid zouden hebben om vrij te participeren aan het politieke besluitvormingsproces (Verba, Schlozman & Brady, 1995). Politieke participatie beantwoordt immers aan het republikeinse ideaal dat de 'goede' burger een participerende en geëngageerde burger is (Herbots & Elchardus, 2010). Toch is politieke participatie van burgers niet zo vanzelfsprekend. Zo heeft internationaal onderzoek reeds aangetoond dat in heel wat Westerse democratieën de opkomst bij verkiezingen stelselmatig achteruit gaat (Pintor & Gratschew, 2002). In de Europese landen is het gemiddeld opkomstpercentage bij nationale parlementaire verkiezingen inderdaad gedaald in de periode tussen 1980 (ongeveer 85%) en 2010 (ongeveer 65%). De laatste jaren lijkt er echter een voorzichtig herstel te zijn van het gemiddeld opkomstpercentage (73% in 2012, IDEA International, 2014). In tegenstelling tot de meeste andere landen bestaat er in België echter een opkomstplicht bij verkiezingen, wat de participatiegraad aan verkiezingen opmerkelijk hoog houdt. Als de opkomstplicht zou worden afgeschaft, zouden bijna één op drie Vlamingen voor federale verkiezingen nooit meer gaan stemmen (Swyngedouw, 2008). Ondanks de opkomstplicht, heeft de Belgische burger wel het recht om blanco of ongeldig te stemmen. Het uitbrengen van een geldige stem wijst dus in zekere zin op een bereidheid om deel te nemen aan het politieke proces (Herbots & Elchardus, 2010).

Het ESS bevat een vraag naar het stemgedrag waarbij de respondent aangeeft of hij of zij gestemd heeft tijdens de laatste federale verkiezingen. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat in de vijfde (2010) én zesde (2012) ronde van het ESS verwezen werd naar dezelfde federale verkiezingen van 13 juni 2010. Met uitzondering van de eerste ronde van het ESS in 2002, was het mogelijk om de opties 'blanco' of 'ongeldig' aan te kruisen.

Grafiek 3 toont een relatieve stijging van het percentage blanco en ongeldige stemmen in de periode 2004-2012 in België, zoals blijkt uit de gegevens van het ESS. Hoewel het percentage blanco stemmen daalde van 2,6% in 2004 naar 1,8% in 2006 en 2008, steeg dit naar 3,2% in 2012. Ook het percentage ongeldige stemmen is stijgende van 0,5% in 2004 tot 1,3% in 2012.

Grafiek 3: Evolutie blanco en ongeldig stemmen in België (2004-2012)

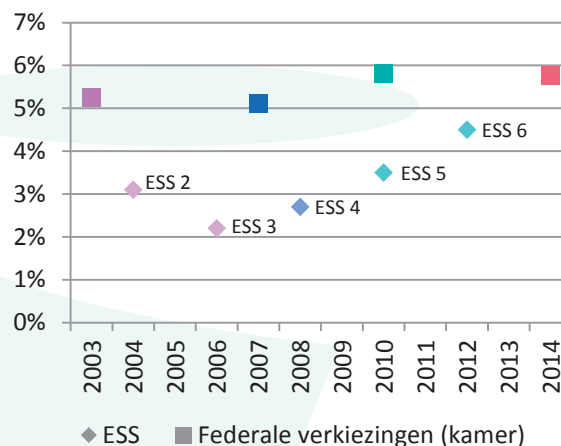

We kunnen het gerapporteerde stemgedrag vergelijken met het effectieve stemgedrag in de Belgische federale verkiezingen. Uit Grafiek 4 blijkt dat het percentage blanco en ongeldige stemmen op basis van het ESS steeds lager ligt dan het effectieve percentage opgetekend op basis van federale verkiezingen. Stemgedrag bij verkiezingen is inderdaad een onderwerp dat moeilijker te meten is op basis van survey-onderzoek. Mensen zijn geneigd sociaal-wenselijk stemgedrag te rapporteren, ook al komt dit niet overeen met hun feitelijk gedrag. Bovendien kunnen mensen moeilijkheden ondervinden met het zich herinneren van de vorige federale verkiezingen. In het bijzonder in ons land, met verkiezingen op verschillende niveaus die soms wel en soms niet samenvallen, kan verwacht worden dat sommige mensen zich hun stemgedrag bij de laatste federale verkiezingen niet gemakkelijk voor de geest kunnen halen. Een derde mogelijke verklaring is dat er verhoudingsgewijs te weinig mensen met geen of beperkte politieke interesse, die daarom vaak ook niet gaan stemmen, wensen deel te nemen aan sociologisch onderzoek.

Terwijl het zelf-gerapporteerde blanco of ongeldig stemmen gestaag is toegenomen tussen 2006 (2,2%) en 2012 (4,5%), is dat niet het geval voor het effectieve blanco en ongeldig stemmen. Een mogelijke verklaring is dat blanco stemmen een meer sociaal aanvaard gedrag is geworden. Een weloverwogen beslissing waar openlijk voor kan worden uitgekomen.

De lichte stijging van het effectieve aantal blanco en ongeldige stemmen in de federale verkiezing van 2010 ten opzichte van de federale verkiezing van 2007 is mogelijk het gevolg van de toenemende frustratie bij een deel van de bevolking over de moeilijke politieke besluitvorming in het land.

Grafiek 4: Zelf-gerapporteerd (ESS) en effectief¹ percentage blanco en ongeldig stemmen

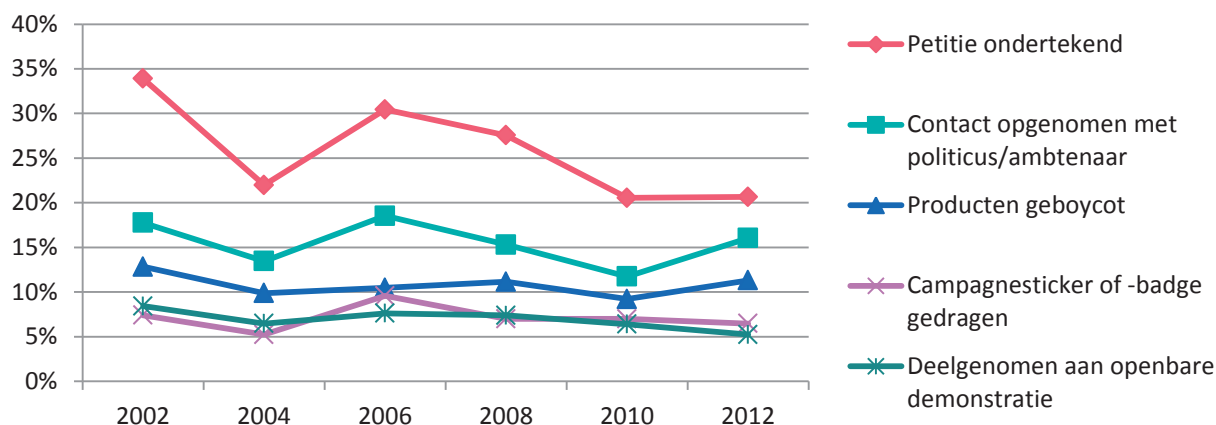

¹ FOD Binnenlandse Zaken (2014, 2010, 2007, 2003)

Politieke participatie kan echter verschillende vormen aannemen: een stem uitbrengen bij verkiezingen is maar één manier om deel te nemen aan het politieke besluitvormingsproces. Andere, minder conventionele vormen van politieke participatie hebben recent aan belang gewonnen (Aars & Stromsnens, 2007). Democratisch burgerschap is immers een concept dat voortdurend evolueert en zich aanpast aan veranderende omstandigheden (Kovacheva, 2005). In de hedendaagse geïndividualiseerde maatschappij zijn vormen van politieke participatie ontstaan die minder intensief engagement van de burger vragen en die meer gericht zijn op enkelvoudige issues. Het ondertekenen van petitie, het dragen van een sticker of badge voor een campagne, het boycotten van bepaalde producten, het deelnemen aan betogingen en het rechtstreeks contact opnemen met een politicus of ambtenaar zijn zulke alternatieve vormen van politieke participatie (Inglehart, 1997). Het doel is nog steeds om het overheidsbeleid te beïnvloeden maar men begeeft zich daartoe buiten de formele politieke kanalen zoals bijvoorbeeld het parlement.

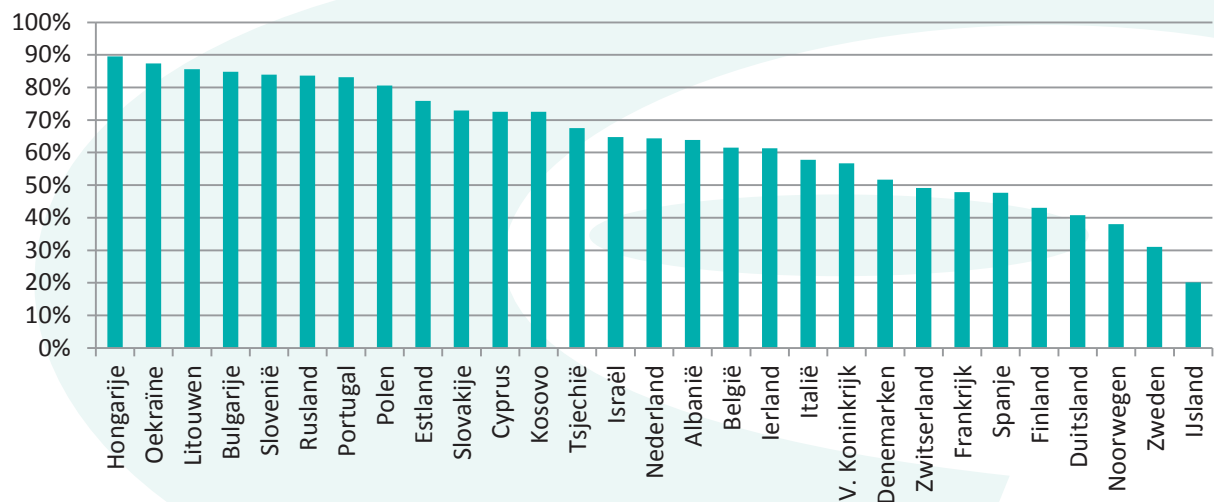
Het ESS bevat een vragenbatterij die peilt naar zulke alternatieve vormen van politieke participatie. De respondent wordt gevraagd of hij of zij heeft deelgenomen aan dergelijke activiteiten of acties in de afgelopen 12 maanden. Uit Grafiek 5 blijkt dat het ondertekenen van een petitie de meest voorkomende alternatieve vorm is van politieke participatie in België. Over alle rondes heen hebben 20% tot 35% van de respondenten aangegeven dat ze dit hebben gedaan. Ook het rechtstreeks contact opnemen met een politicus of ambtenaar en het boycotten van bepaalde producten wordt door respectievelijk een 15% en 10% van de respondenten onderschreven. Behalve een dalende trend voor het ondertekenen van een petitie tussen 2006 en 2012, zijn er doorheen de tijd slechts beperkte schommelingen waar te nemen.

Grafiek 5: Andere vormen van politieke participatie in België (2002-2012)

Om een Europese vergelijking te kunnen maken wat betreft deelname aan andere vormen van politieke participatie, werd nagegaan welk percentage burgers per land aan geen enkele van bovenstaande vormen van politieke participatie deelnam. De cijfers voor 2012 zijn weergegeven in Grafiek 6. In heel wat Oost-Europese landen en in Portugal is het enthousiasme niet zo groot. Ruim 70% van de bevolking geeft hier aan niet te participeren aan zulke alternatieve vormen. In België en de meeste andere West-Europese landen is men meer geëngageerd. In de Scandinavische landen, en dan vooral in IJsland, is deelnemen aan alternatieve vormen van politieke vormen van politieke participatie zeer sterk ingeburgerd.

Grafiek 6: Geen enkele alternatieve vorm van politieke participatie in laatste jaar (2012)

Houding tegenover democratie

De houding van burgers tegenover de democratie is een onderwerp dat de laatste jaren steeds meer onder de aandacht is gekomen van sociale wetenschappers. Eén van de redenen voor deze verhoogde aandacht is de snel veranderende context waarin de gevestigde democratieën van West-Europa zich momenteel bevinden en de institutionele moeilijkheden die de nieuwe democratieën in Oost-Europa ervaren na het beëindigen van de Koude Oorlog. Heel wat onderzoekers zijn ervan overtuigd dat de democratie in Europa zich momenteel in een crisis bevindt en stellen een daling vast van de tevredenheid over de werking van de democratie (Torcal & Montero, 2006).

Tot op heden waren er nog geen betrouwbare comparatieve data beschikbaar om veronderstellingen omtrent de oorzaken van een tevredenheidsdaling te steunen of te weerleggen. De roterende ESS module 'Begrip en evaluatie van democratie in Europa' werd geïntroduceerd om te achterhalen wat de Europeaan precies verstaat onder 'democratie', wat hij ervan verwacht en hoe hij de werking van de democratie in zijn land evalueert. De onderzoekers die betrokken waren bij het opstellen van de ESS module, zijn zich bewust van de complexiteit van het concept 'democratie'. Ze onderscheiden maar liefst negen dimensies waaraan een politiek systeem moet voldoen om als democratisch bestempeld te worden (Morlino, 2009).

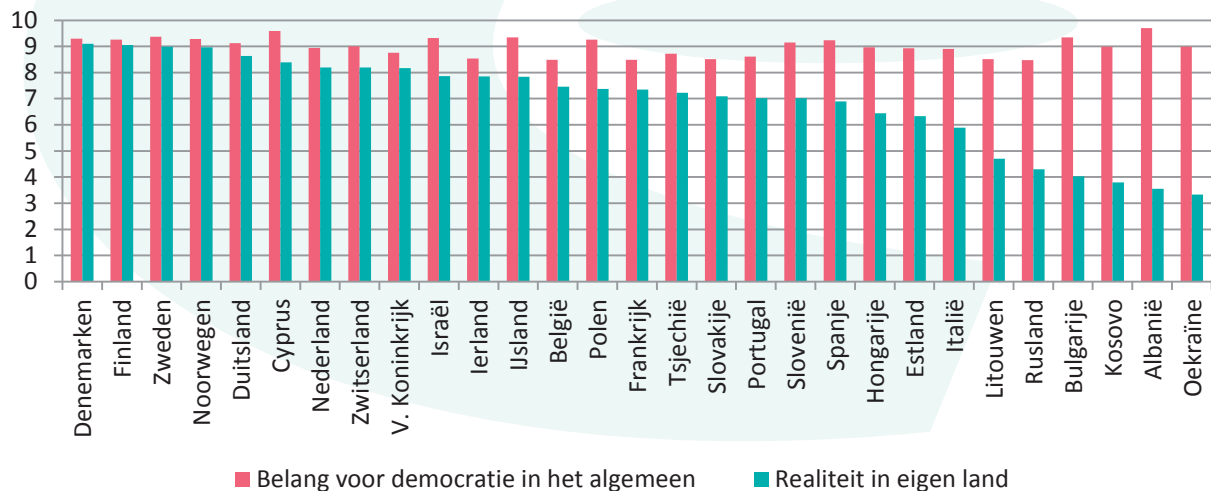
Elke dimensie is opgebouwd rond één tot drie aspecten die bevraagd worden op basis van een duale structuur. Voor elk aspect werd gevraagd naar het belang voor democratie in het algemeen, op basis van een schaal van 0 (helemaal niet belangrijk) tot 10 (uiterst belangrijk). Verder in de vragenlijst werd hen ook gevraagd te oordelen over de mate waarin het aspect in eigen land van toepassing is, op basis van een schaal van 0 (helemaal niet van toepassing) tot 10 (volledig van toepassing).

In deze brochure bespreken we één van de meeste elementaire dimensies van democratie, namelijk electorale competitie. In een democratie is competitie nodig opdat verkiezingen als vrij, open en eerlijk bestempeld kunnen worden. Verder zorgt competitie ervoor dat zittende politici vervangen kunnen worden en dat de politieke elite bijgevolg ook rekening dient te houden met de wil van de kiezer. Drie aspecten van electorale competitie werden bevraagd: (1) vrije en eerlijke verkiezingen, (2) gedifferentieerde partijprogramma's, en (3) kritische oppositie. Het houden van vrije en eerlijke verkiezingen is een basisvoorwaarde om van electorale competitie te kunnen spreken. Het bestaan van gedifferentieerde partijprogramma's en een kritische oppositie zijn nodig opdat deze competitie geloofwaardig zou zijn (ESS, 2013).

Vrije en eerlijke verkiezingen

In alle Europese landen worden vrije en eerlijke verkiezingen gezien als een essentieel element van een democratie (Grafiek 7). De gemiddelde scores per land bevinden zich boven de 8 op 10. Het belang dat burgers aan vrije en eerlijke verkiezingen hechten stemt echter niet steeds overeen met hoe men de verkiezingen in realiteit ervaart. Wanneer men dezelfde burgers vraagt om te oordelen in hoeverre de verkiezingen in hun land vrij en eerlijke verlopen, vallen vooral de bijzonder lage scores op in Kosovo, Bulgarije en Rusland. In de Scandinavische landen is men het meest overtuigd dat verkiezingen er vrij en eerlijke verlopen. België neemt een tussenpositie in.

Grafiek 7: Vrije en eerlijke verkiezingen (2012)

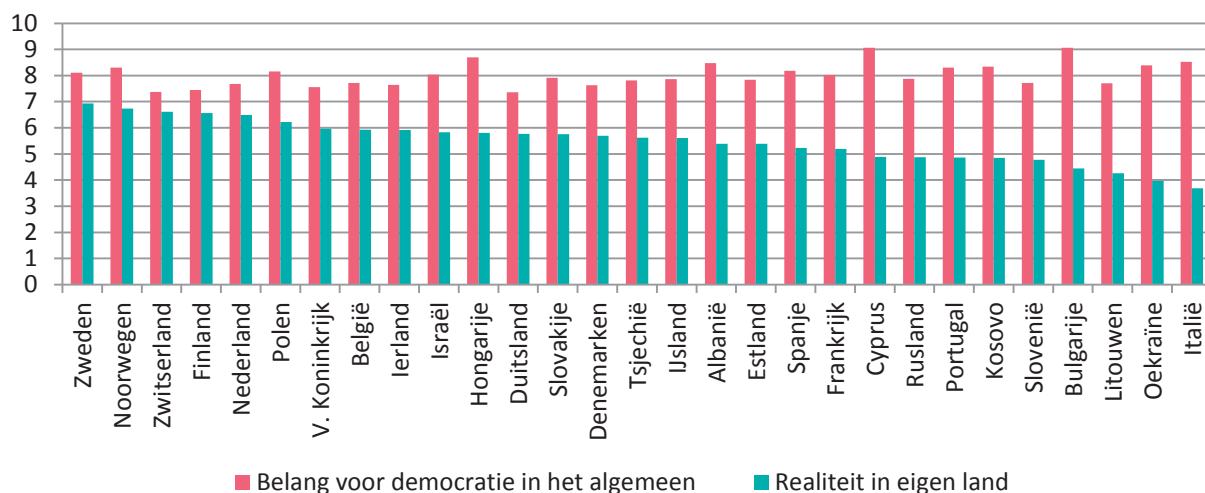

Gedifferentieerde partijprogramma's

Wanneer kiezers enkel kunnen kiezen voor partijen met politieke programma's die sterk op elkaar gelijken, kan men niet spreken van een geloofwaardige competitie. Om de burgers een echte keuze te kunnen laten maken tijdens verkiezingen, moeten partijprogramma's voldoende van elkaar verschillen.

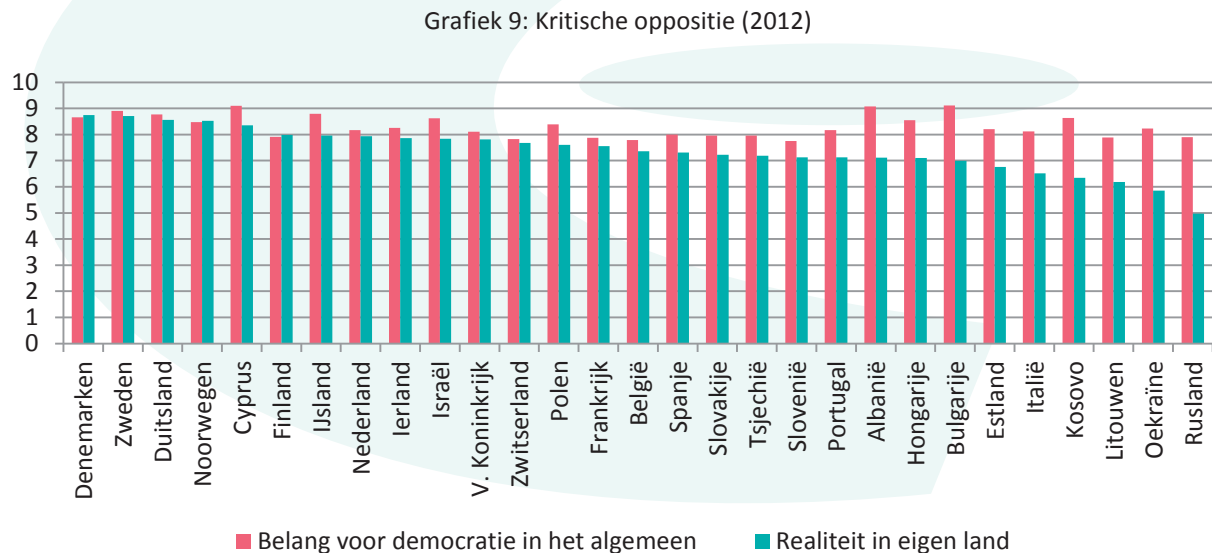
In tegenstelling tot vrije en eerlijke verkiezingen is het belang dat burgers hechten aan gedifferentieerde partijprogramma's in een democratie niet in alle landen even sterk aanwezig (Grafiek 8). In enkele gevestigde democratieën in Europa, zoals Duitsland en Zwitserland, liggen de scores laag. In Cyprus, Hongarije en Bulgarije hecht men dan weer het meeste belang aan politieke partijen die duidelijke alternatieven aanbieden ten opzichte van elkaar. Een mogelijke verklaring voor de crossnationale verschillen is de nationale politieke context waarin de burgers leven. Wanneer men hen vraagt om aan te geven in hoeverre politieke partijen in hun land duidelijke politieke alternatieven aanbieden ten opzichte van elkaar dan is men meer tevreden in de West-Europese landen dan in Oost- en Zuid-Europa.

Grafiek 8: Gedifferentieerde politieke partijprogramma's (2012)

Kritische oppositie

Competitie in een democratie betekent uiteraard ook dat er een kritische oppositie aanwezig is in het politieke bestel die indien nodig de regerende partijen het vuur aan de schenen kan leggen. In het algemeen is men in Europa overtuigd van het belang van een kritische oppositie maar wanneer men de burgers vraagt om de situatie in hun land te beoordelen zijn de verschillen zichtbaar (Grafiek 9). Burgers in Scandinavië en Duitsland geloven zeer sterk dat in hun land oppositiepartijen voldoende vrijheid hebben om de regering te bekritisieren terwijl men in heel wat Oost-Europese landen en vooral in Rusland deze mening minder is toegedaan.

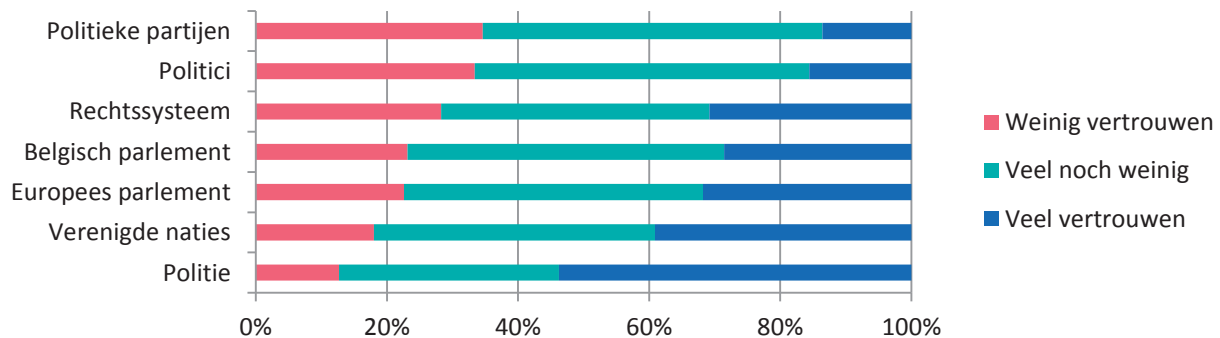
Vertrouwen in de instellingen

België in een vertrouwenscrisis?

Regelmatig wordt zowel in de populaire media als in de academische literatuur gesproken over een institutionele vertrouwenscrisis in de Westerse democratieën. Burgers zijn op instellingen buiten de familiale sfeer aangewezen voor onder andere onderwijs, gezondheidszorg, en bescherming. Men wil er dan wel op kunnen vertrouwen dat de instellingen hun taken goed uitvoeren. Een verzwakte vertrouwensrelatie tussen burgers en instellingen houdt zichzelf bovendien in stand en leidt tot verdere verzwakking. Het is dus niet gemakkelijk om een negatieve evolutie in vertrouwen om te keren (Abts, 2005).

In elke ronde van het ESS wordt bevraagd in welke mate mensen vertrouwen hebben in het nationaal parlement, het rechtssysteem, de politie, politici, politieke partijen, het Europees parlement en de Verenigde Naties. Grafiek 10 geeft het institutioneel vertrouwen² weer voor België in 2012. Wat onmiddellijk opvalt is dat de nationale politieke instellingen (politieke partijen, politici en het federaal parlement) maar ook het gerechtelijk apparaat het minst vertrouwen genieten. Van alle instituties geniet de politie het meeste vertrouwen: 54% van de Belgen heeft veel vertrouwen in de politie.

Grafiek 10: Vertrouwen in de instellingen in België (2012)

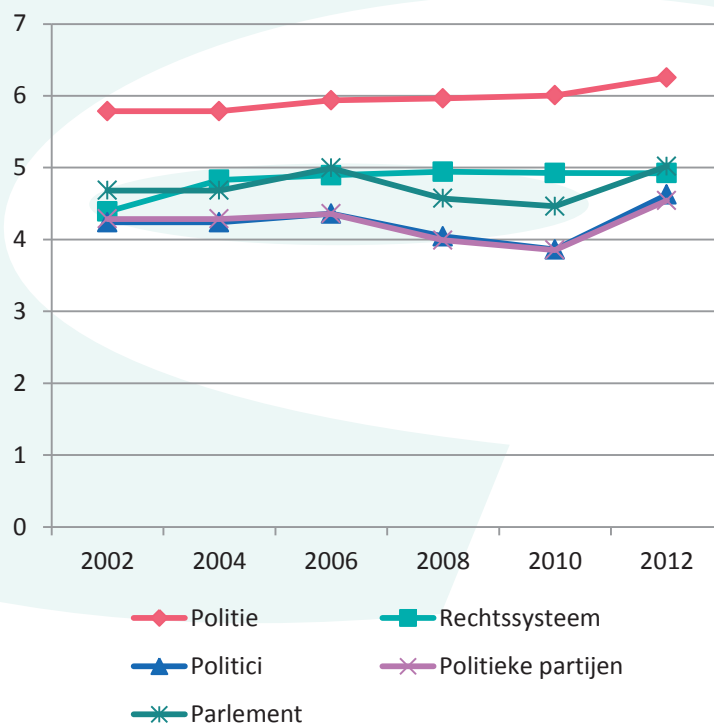
² Deze variabelen werden oorspronkelijk gecodeerd op een schaal van 0 (Helemaal geen vertrouwen) tot 10 (Volledig vertrouwen). Om grafische redenen werd hier gehercodeerd naar drie categorieën: Weinig vertrouwen (score van 0 tot 3), Veel noch weinig vertrouwen (score van 4 tot 6), en Veel vertrouwen (score van 7 tot 10).

Toch scheert het wantrouwen in de Belgische instituties in 2012 geen recordhoogten. De gemiddelde vertrouwensscores, gemeten op een schaal van 0 tot 10, voor de Belgische instellingen worden weergegeven in Grafiek 11. In 2008 en 2010 is er inderdaad een dip waar te nemen in het vertrouwen in de politieke instellingen, mogelijk te verklaren door de aanhoudende politieke crisis in België in deze periode. In 2012 neemt het vertrouwen in de politieke instellingen opnieuw toe. De resultaten in 2012 zijn vergelijkbaar met de relatief rustige politieke jaren tussen 2002 en 2006. Het vertrouwen in politici is bijna identiek aan het vertrouwen in de politieke partijen. Het vertrouwen in het federaal parlement volgt, een beetje hoger, hetzelfde patroon.

Het vertrouwen in het rechtssysteem blijft sinds 2004 relatief constant. Het dieptepunt in 2002 is mogelijk te verklaren door het wantrouwen in justitie in de nasleep van de Dutroux-affaire waar het oubollige, onredelijke en wereldvreemde imago van justitie werd bevestigd (Van Damme, Pauwels, Pleysier & Van de Velde, 2010). Sindsdien zijn hervormingen doorgevoerd in het rechtsapparaat, en hoewel justitie nog regelmatig af te rekenen krijgt met schandalen blijft het vertrouwen in het rechtssysteem relatief stabiel met net geen gemiddelde van 5 op een schaal van 0 tot 10.

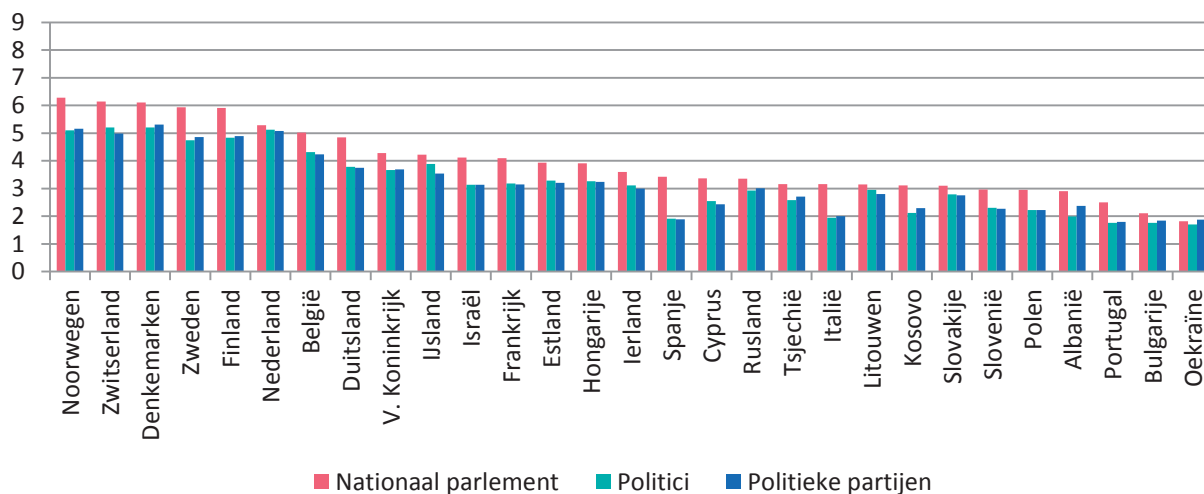
Het vertrouwen dat gegeven wordt aan de politie is elk jaar ongeveer een punt hoger dan het vertrouwen in het rechtssysteem en het vertrouwen in de politieke instellingen.

Grafiek 11: Evolutie vertrouwen in de Belgische instellingen (2002-2012)

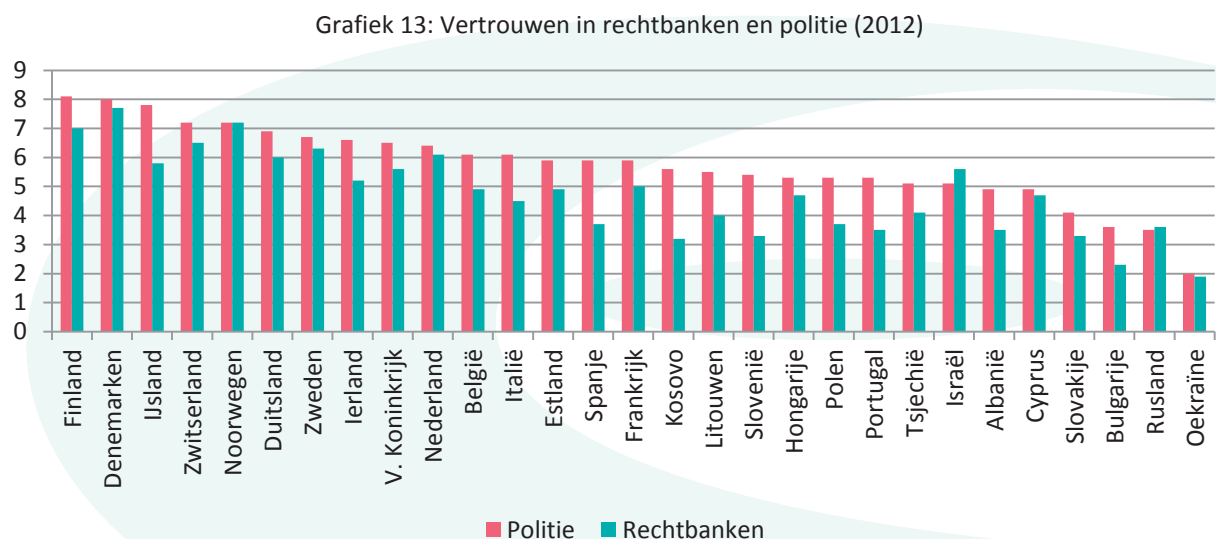

In vergelijking met het gemiddeld vertrouwen in de nationale politieke instellingen in andere landen scoorde België in 2012 relatief goed (Grafiek 12). Het gemiddeld vertrouwen van de Belgen is vergelijkbaar met dat in andere West-Europese landen. In heel wat Oost en Zuid-Europese landen is het gemiddeld vertrouwen daarentegen bijzonder laag. Met gemiddeldes rond 2 op 10, bengelen Bulgarije en Oekraïne helemaal achteraan. In de Scandinavische landen, Zwitserland en Nederland is het vertrouwen het grootst. Voor deze landen schommelt de gemiddelde score rond 5 op 10 voor politici en politieke partijen. Voorts kan men stellen dat het nationaal parlement in het algemeen meer vertrouwen geniet dan politici en politieke partijen.

Grafiek 12: Vertrouwen in de nationale politieke instellingen (2012)

België neemt in Europa een gemiddelde positie in op het vlak van vertrouwen in de politie en de rechtbanken (Grafiek 13). Vertrouwen in de politie is het hoogst in Scandinavië en Zwitserland. Erg lage scores worden opgetekend voor Oekraïne, Rusland en Bulgarije. Vertrouwen in de rechtbanken is doorgaans lager dan het vertrouwen in de politie. In sommige landen, zoals Kosovo en Slovenië, is de discrepantie in vertrouwen tussen beide instellingen erg groot.

Het vertrouwen dat de burgers hebben in politie en rechtbanken is vandaag bijzonder relevant. Als gevolg van de stijgende inkomensongelijkheid en sociale exclusie van armere bevolkingsgroepen, kan immers verwacht worden dat de sociale orde in Europese landen in de toekomst eerder meer dan minder bedreigd zal worden dan dat dit in het laatste decennium het geval was. Tegelijkertijd staan overheden onder grote druk om hun uitgaven onder controle te houden. Zij hebben twee opties om te reageren op bedreigingen van de sociale orde. Een repressief beleid is gebaseerd op het idee dat mensen rationeel de kosten en baten van een criminele opportuniteit afwegen. Een inclusief beleid, aan de andere kant, is gebaseerd op het idee dat mensen gehoorzamen aan de wet als zij dit moreel correct achten en de autoriteit van het justitiesysteem als legitiem beschouwen. De eerste optie vindt veel steun in de publieke opinie. De tweede optie is echter efficiënter, duurzamer en goedkoper (Hough & Sato, 2011).

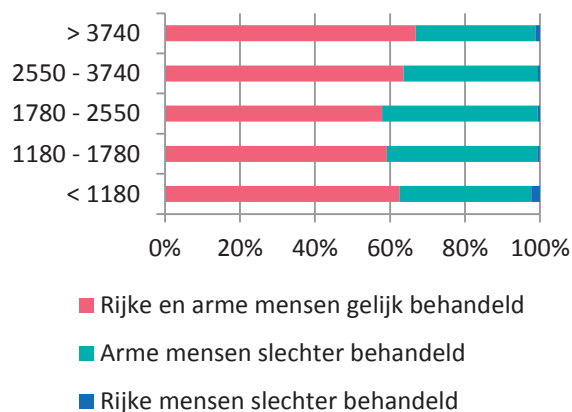
Een effectief justitiebeleid is van belang voor het behouden van de sociale orde, de economische ontwikkeling en het welzijn van burgers. Landen evalueren de effectiviteit van hun justitiebeleid vaak op basis van criminaliteitscijfers. Deze zijn uiteraard belangrijk, maar bijkomende informatie kan nuttig zijn om uit te zoeken hoe het beleid beter kan. In de vijfde ronde van het ESS (2010) kwam het justitiesysteem uitgebreider aan bod in een van de roterende vragenmodules. De verzamelde data stelt onderzoekers in staat verschillende hypothesen over het justitiesysteem statistisch te testen (ESS, 2011).

Volgens de inclusieve benadering is het vooral belangrijk dat burgers voldoende vertrouwen hebben in, en legitimiteit toekennen aan, de politie en de rechtbanken. Mensen hebben vertrouwen in politie en rechtbanken als zij die bekwaam achten om hun werk effectief uit te voeren, als zij hun optreden als rechtvaardig en correct ervaren en als zij iedereen in de samenleving gelijk behandelen (ESS, 2011). We zouden mogen verwachten dat politie en rechtbanken iedereen goed behandeld, ongeacht geslacht, leeftijd, economische of etnische achtergrond. Toch wijkt de praktijk vaak af van dit ideaal.

In de module wordt specifiek aandacht besteed aan de ongelijke behandeling van arme en rijke mensen door politie en rechtbanken. Gevraagd wordt of een arme persoon die slachtoffer is van een misdrijf en aangifte komt doen, slechter, beter of hetzelfde behandeld wordt door de politie in vergelijking met een rijke persoon in dezelfde situatie. In België denkt 62% van de bevolking dat rijk en arm gelijk behandeld zou worden, 37% denkt dat de arme persoon slechter behandeld wordt.

Hoe mensen de behandeling van arm en rijk inschatten hangt in enige mate samen met de economische positie die zij zelf innemen. Grafiek 14 geeft een doorsnede weer voor de cijfers naar inkomensschijf in België. In de laagste inkomensgroep denkt 35% dat armen slechter behandeld worden door de politie. In de middelste inkomensgroep leeft de perceptie dat armen slechter behandeld worden meer.

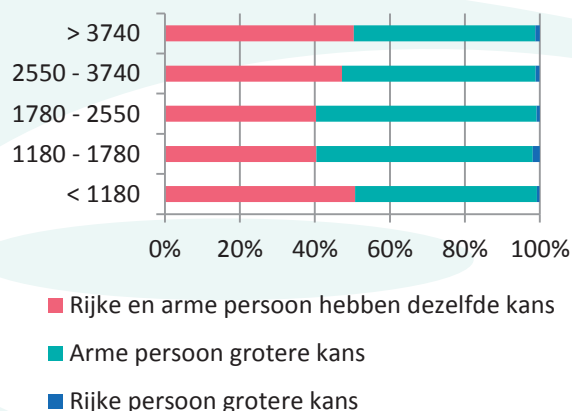
Grafiek 14: Perceptie van ongelijke behandeling van armen door politie in België naar inkomen (2010)

Een tweede vraag peilt naar de gelijke behandeling door rechtbanken. Als een arme persoon onterecht beschuldigd wordt van een misdrijf, zal hij dan een grotere, kleinere of eenzelfde kans hebben om effectief schuldig bevonden te worden dan een rijke persoon in die situatie? In België denkt maar liefst 54% van de bevolking dat een arme een grotere kans heeft dan een rijke om onterecht schuldig te worden bevonden. Bijna niemand denkt dat rijken in dit geval een nadeel hebben door hun financiële situatie.

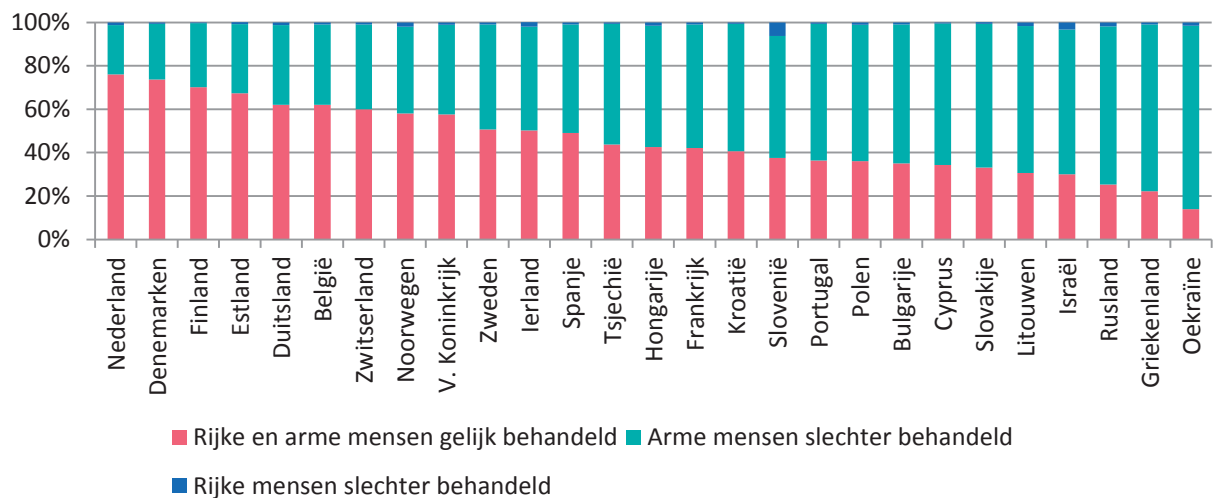
Opnieuw wijst de dwarsdoorsnede (Grafiek 15) op een verband tussen eigen economische situatie van de respondent en de perceptie over discriminatie op basis van inkomen. In de hoogste en laagste inkomensgroep is men meer overtuigd dat rijk en arm een gelijke kans hebben om onterecht schuldig bevonden te worden (ongeveer 50%) dan in de middelste inkomensgroep (ongeveer 40%).

Grafiek 15: Perceptie van ongelijke kans onterecht schuldig bevonden te worden in België naar inkomen (2010)

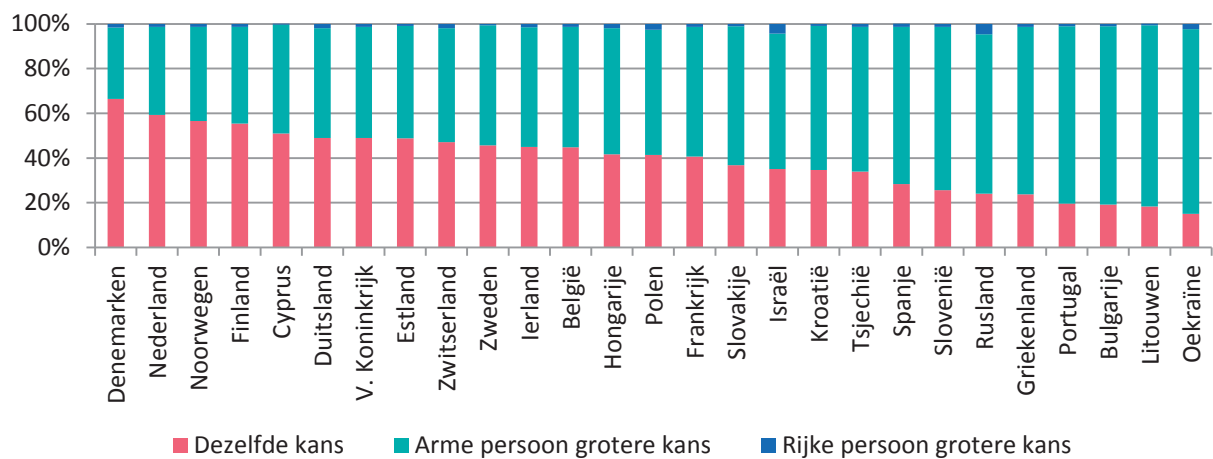

België behoort binnen Europa tot de topgroep op het vlak van de perceptie van gelijke behandeling van slachtoffers, onafhankelijk van economische achtergrond, door de politie. In veel andere landen is de perceptie minder positief (Grafiek 16 en 17). In Oekraïne denkt bijvoorbeeld 85% dat armen slechter behandeld worden door de politie; in Nederland is dit 'slechts' 23%. De perceptie van ongelijke behandeling op basis van economische achtergrond door politie en rechtbanken lijkt sterk samen te gaan. In landen waar men denkt dat armen slechter behandeld worden door de politie, denken ook meer mensen dat arme mensen een grotere kans hebben om door de rechtbank onterecht schuldig te worden bevonden voor een misdrijf. Zo denkt in Oekraïne 83% dat een arme persoon een hogere kans heeft onterecht schuldig te worden bevonden. Aan de andere kant van het spectrum vinden we Denemarken, waar maar bijna een op drie hier mee akkoord gaat. In Denemarken, Nederland, Noorwegen, Finland en Cyprus gelooft de meerderheid in gelijke behandeling van arm en rijk door hun justitiesysteem. In België leeft het idee dat economische achtergrond meespeelt bij het onterecht schuldig bevinden vrij sterk ten opzichte van de meeste andere West-Europese landen.

Grafiek 16: Perceptie van ongelijke behandeling door politie (2010)

Grafiek 17: Perceptie van ongelijke behandeling door rechtbanken (2010)

Subjectief welzijn

In deze tijden van economische crisis besteden overheden ontzettend veel aandacht aan de financiële situatie van het land. Nationale regeringen zijn bezorgd over de concurrentiepositie en zoeken naar creatieve oplossingen om de economische activiteit in hun land aan te zwengelen. Het bewerkstelligen van voortdurende economische groei is van vitaal belang voor de nationale vooruitgang en het internationale prestige, luidt het dogma. Toch schuilt er een gevaar wanneer men vooruitgang uitsluitend in economische termen ziet. Economische groei is namelijk een middel en niet een doel op zich. Een sterke en gezonde economie is wenselijk in die zin dat het ons toestaat om dingen te doen die echt belangrijk zijn, namelijk het leiden van een gelukkig en bevredigend leven (NEF, 2009).

Het streven naar geluk is een thema waar filosofen sinds Aristoteles hun hoofd over hebben gebroken en is in vele opzichten de essentie van het menselijke bestaan. Sinds enkele jaren is er ook in de sociale wetenschappen een groeiende aandacht ontstaan naar hoe mensen hun levenskwaliteit evalueren. Hoewel economische indicatoren zoals het bruto binnenlands product nog de standaard zijn om ontwikkeling doorheen de tijd en tussen landen te vergelijken, krijgt subjectieve welzijnsmeting meer en meer de aandacht die ze verdient.

De wetenschap van het 'subjectief welzijn' erkent dat naast de ervaringen van het individu (persoonlijk welzijn), het ook van cruciaal belang is dat mensen zich verbonden voelen met elkaar (sociaal welzijn). Mensen zijn tevredener en gelukkiger als zij dingen kunnen doen die ze leuk en betekenisvol vinden, als zij de vrijheid hebben om hun werk en leven te organiseren, als zij hechte vriendschappen en familiebanden onderhouden, als zij zich verbonden voelen met hun gemeenschap.

In de vaste vragenlijst van het ESS werden enkele indicatoren van subjectief welzijn opgenomen. In 2006 werd bovendien een volledige module gewijd aan het meten van persoonlijk en sociaal welzijn van de Europese bevolking. In 2012 werd deze module herzien en hernomen (ESS, 2013b).

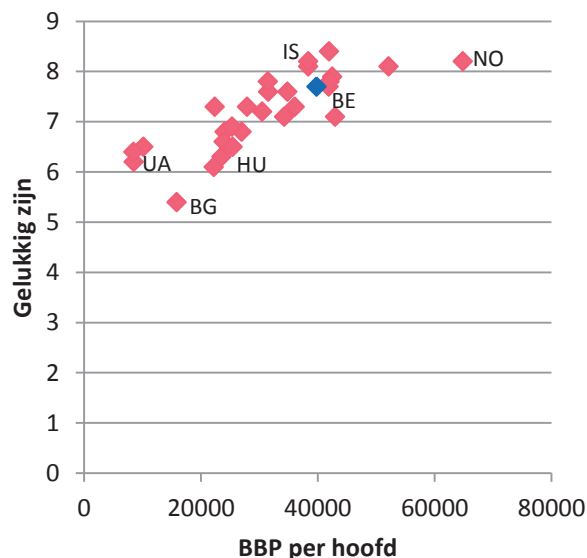
Gelukkig zijn

In elke ronde wordt gevraagd in welke mate mensen gelukkig zijn. Hierbij wordt een schaal van 0 (uiterst ongelukkig) tot 10 (uiterst gelukkig) gehanteerd. Deze indicator van subjectief welzijn blijkt erg consistent doorheen de tijd. Voor België bijvoorbeeld werd tussen 2002 en 2012 steeds een gemiddelde score tussen 7,6 en 7,8 opgetekend. Ook de verschillen tussen landen zijn niet indrukwekkend. In de Scandinavische landen, Zwitserland en Nederland zijn mensen elk ronde gemiddeld genomen gelukkiger dan in België. In de Oost- en Zuid-Europese landen, zijn de gemiddelde scores lager. Er zijn verschillende aspecten die bijdragen tot gelukkig zijn. Zo speelt inkomen een rol, maar ook de verdeling van inkomen over de bevolking en de cultuur (Diener en Lucas, 2000).

Het lijkt vanzelfsprekend dat mensen in landen die het economisch goed doen, gelukkiger zijn. In rijke landen zijn er immers meer middelen aanwezig om aan de fundamentele behoeften van mensen te voldoen: gezondheidszorg, voldoende en gezonde voeding, huisvesting, toegang tot onderwijs. Hoewel het binnenlands inkomen sinds 2002 voor zowat alle landen gestegen is, heeft dat zich niet vertaald in een hogere score op het vlak van gelukkig zijn.

Grafiek 18 geeft voor 2012 de verschillende landen weer op twee dimensies: subjectief welzijn en economische welvaart. Als indicator van subjectief welzijn wordt de gemiddelde score op de vraag over gelukkig zijn gebruikt. Als indicator van het niveau van economische welvaart wordt het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking gebruikt, aangepast voor het algemene prijsniveau (The World Bank, 2014).

Grafiek 18: Subjectief welzijn versus economische welvaart (2012)

Over het algemeen gaat subjectief welzijn inderdaad samen met economische welvaart. In Bulgarije (BG), bijvoorbeeld, is zowel de gemiddelde score op gelukkig zijn als de economische welvaart laag. In Noorwegen (NO) zijn beide hoog. Er lijkt echter wel een saturatie op te treden rond een gemiddelde score op gelukkig zijn van 8 op 10.

Bovendien zijn er landen met zeer verschillende niveaus van economische welvaart waarvoor toch een gelijkaardige gemiddelde score op gelukkig zijn worden opgetekend. Voor zowel Hongarije (HU) als Oekraïne (UA) is de gemiddelde score 6,2 op 10, terwijl Hongarije het economisch in 2012 een stuk beter deed dan Oekraïne.

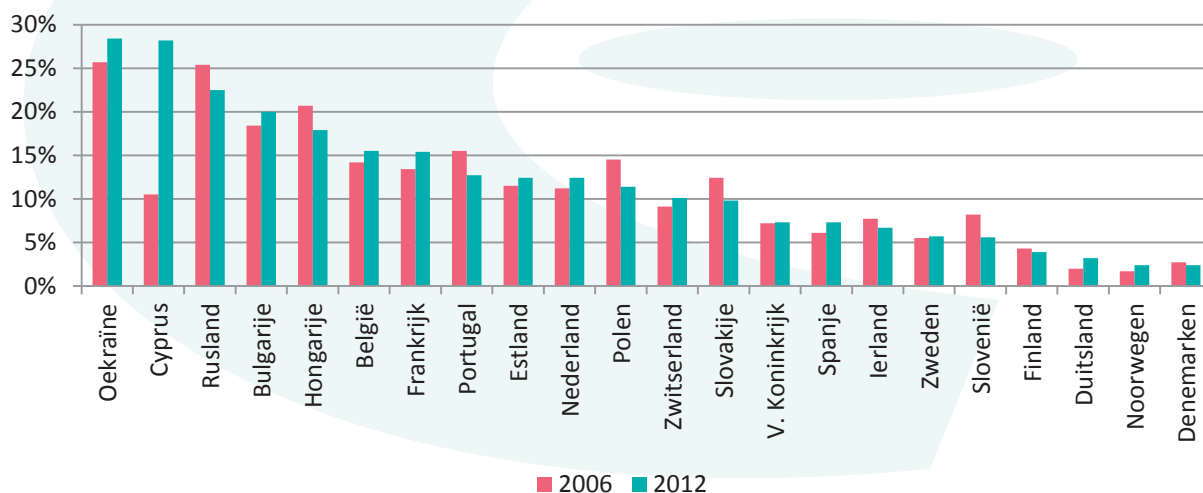
De IJslandse (IS) economie herstelt zich voorzichtig na de bankencrisis in 2008. Nochtans is de gemiddelde score op gelukkig zijn even hoog als in Noorwegen.

In de specifieke module (2012) werd bovendien een vragenbatterij opgenomen om te peilen naar hoe mensen zich voelden in de afgelopen week. Positieve en negatieve emoties beïnvloeden immers sterk het ervaren welzijn. Een van deze emoties is bezorgdheid. Grafiek 19 geeft het percentage mensen dat ‘meestal’ of ‘altijd of bijna de hele tijd’ antwoordde op de vraag ‘Kunt u me zeggen hoe vaak gedurende de afgelopen week u zich zorgen maakte?’.

In België geeft zowel in 2006 als in 2012 ongeveer 15% van de mensen aan zich veel zorgen te hebben gemaakt. België is daarmee, samen met Frankrijk, het meest bezorgd van West-Europa. In Denemarken, Noorwegen, Duitsland en Finland maakte minder dan 5% van de bevolking zich veel zorgen.

In vergelijking met de resultaten van 2006, heeft er enkel in Cyprus een grote verschuiving plaatsgevonden: waar in 2006 maar één op tien Cyprioten zich veel zorgen had gemaakt, is dat in 2012 meer dan één op vier. In andere landen is bezorgdheid niet substantieel gestegen. Dit is een positief teken, in het bijzonder in het licht van de economische crisis tussen de twee meetmomenten.

Grafiek 19: Zich zorgen gemaakt in de afgelopen week (2006 en 2012)

Optimisme versus pessimisme

Drie vragen in de module 'Persoonlijk en sociaal welzijn' hebben betrekking op evaluaties van de toekomst. Met de stelling 'Ik ben altijd optimistisch over mijn toekomst' wordt getracht te meten in welke mate mensen zichzelf karakteriseren als een optimist. In dit geval gaat het dus over hoe mensen in het algemeen hun persoonlijk toekomstbeeld vormgeven. Daarnaast wordt gevraagd of mensen het eens zijn met de stelling dat voor de meeste mensen in het eigen land het leven eerder slechter dan beter wordt, en dat het moeilijk is om hoopvol te zijn over de toekomst van de wereld³.

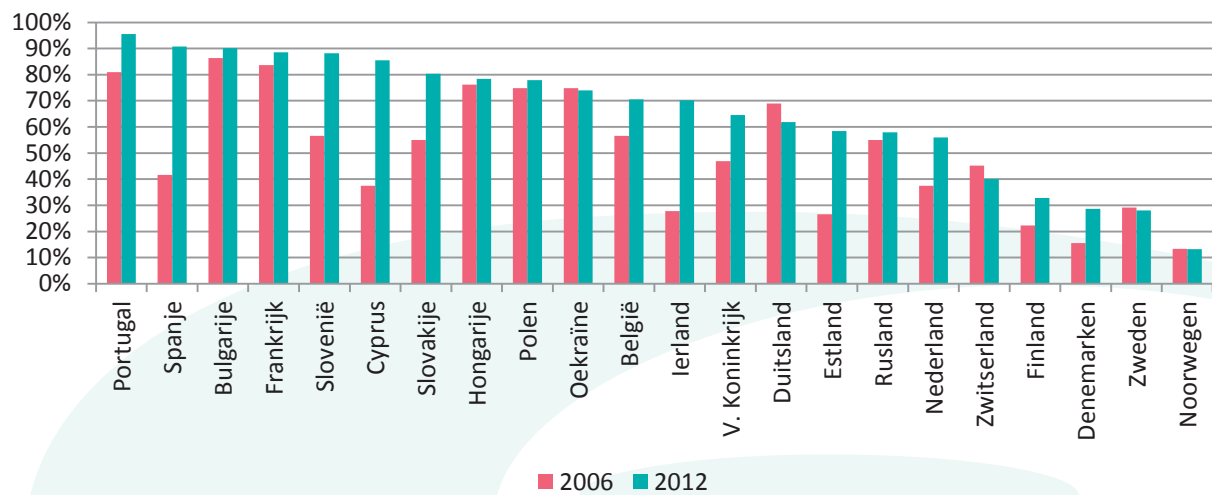
Zowel in 2006 als in 2012 zegt meer dan 60% van de Belgen altijd optimistisch te zijn over de eigen toekomst. Dit betekent echter niet dat deze mensen op alle vlakken en op alle niveaus een optimist zijn. In beide jaren zegt de helft van de Belgen het moeilijk te vinden om hoopvol te zijn over de toekomst van de wereld. Over de toekomst voor mensen in het eigen land is het pessimisme nog sterker aanwezig. In 2006 dacht nog 57% van de Belgen dat het leven voor de meeste mensen in België slechter zou worden; in 2012 is dit percentage opgelopen tot 70%.

De vraag is of ook in andere landen meer mensen pessimistisch zijn over de toekomst van hun eigen land in 2012 ten opzichte van 2006. De vergelijking wordt gemaakt in Grafiek 20. Pessimisme over het leven van mensen in eigen land is sterk toegenomen in onder andere Spanje (+49 percentpunten), Cyprus (+48 percentpunten), Ierland (+42 percentpunten), Estland en Slovenië (beide +32 percentpunten). Het percentage Portugezen dat pessimistisch is over de toekomst was al bijzonder hoog in 2006 (81%) en stijgt nog verder in 2012 tot 96%. Enkel in de Scandinavische landen denkt minder dan de helft van de bevolking dat het leven slechter wordt.

Deze resultaten maken duidelijk dat de economische crisis in een aantal Europese landen duidelijk de toekomstverwachtingen somberder heeft gemaakt.

³ De drie variabelen worden gemeten op een schaal met Helemaal eens, Eens, Niet eens, niet oneens, Oneens en Helemaal oneens. De percentages geven weer hoeveel mensen het eens of helemaal eens waren met de stellingen.

Grafiek 20: Pessimisme over het leven van mensen in eigen land (2006-2012)

Werk en de economische crisis

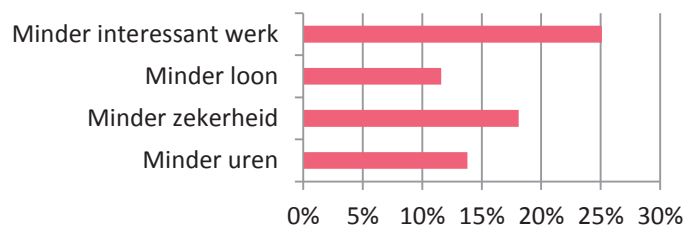
De huidige wereldwijde economische crisis, die begon met de bankencrisis in 2007-2008, kan beschouwd worden als de zwaarste recessie sinds de Grote Depressie van de jaren dertig van de vorige eeuw. Over de precieze oorzaken kunnen en zullen onderzoekers ongetwijfeld nog jaren discussiëren. De macro-economische gevolgen, aan de andere kant, tekenen zich duidelijk af. De economische activiteit daalde, de werkloosheid nam toe en steeds meer overheden voelden zich genoodzaakt besparingsmaatregelen te nemen om de groeiende staatschuld onder controle te houden.

Om het effect van de economische recessie op het leven van de doorsnee Europeaan te evalueren, werd in 2010 de module 'Werk, familie en welzijn' uit de tweede ronde van het ESS (2004) hernomen. In 2004 kenden we nog behoorlijke economische welvaart; in 2010 wogen de gevolgen van de crisis nog zwaar op de nationale economieën. Echter, niet elk land ervoer de crisis in dezelfde mate. Afhankelijk van de economische positie bij het begin van de crisis en de door beleidsmakers genomen maatregelen, hebben sommige landen het opvallend moeilijker gehad dan andere. In het bijzonder de Baltische landen, Griekenland, Spanje, Portugal en Ierland werden zwaar door de economische crisis geraakt, maar ook in Italië, Slovenië, Hongarije, het Verenigd Koninkrijk en Denemarken werd negatieve economische groei en een substantiële toename van de werkloosheid opgetekend (Van Gyes & Székér, 2013). Maar groei- en werkloosheidscijfers tonen een weinig genuanceerd beeld; ze geven geen inzicht in hoe mensen de crisis ervaren in hun dagelijks leven.

Daarom werden aan de module van 2010 enkele vragen toegevoegd over de effecten van de economische crisis op het welbevinden van de werkende bevolking. Zo werd er gevraagd of mensen, in de laatste drie jaar al dan niet (1) minder interessant werk hebben moeten doen, (2) minder uren hebben mogen werken, (3) een loonsvermindering hebben moeten aanvaarden, en (4) minder jobzekerheid hebben gehad. Grafiek 21 geeft de percentages weer van de werkende bevolking in België die bevestigend antwoordden.

18% van de werkende Belgen ervoer een lagere werkzekerheid in de laatste drie jaar voorafgaand aan de vijfde ronde van het ESS (2010). Respectievelijk 12% en 14% heeft zich tevreden moeten stellen met minder loon of minder uren.

Grafiek 21: Effecten van de economische crisis in België (2010)

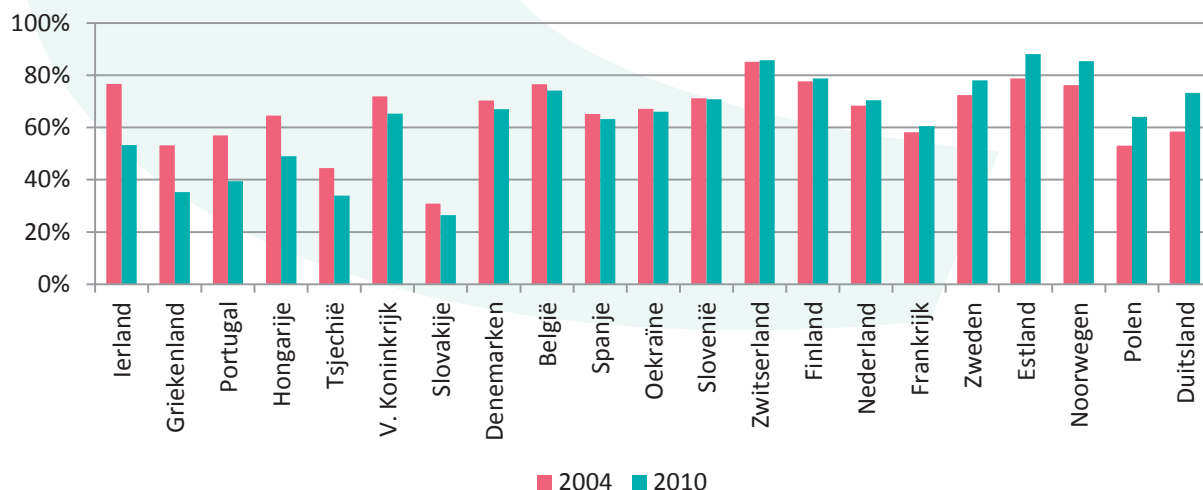

De effecten van de economische crisis zoals deze werden ervaren door de werkende bevolking in België lijken dus nog redelijk binnen de perken te zijn gebleven. Bij nader inzien blijkt echter dat specifieke groepen in de maatschappij proportioneel harder getroffen worden. Werknemers met tijdelijke contracten, bijvoorbeeld, komen tijdens een recessie sneller in de werkloosheid terecht (Anderton et al., 2012).

In België is er inderdaad een duidelijk verschil in het gevoel minder werkzekerheid te hebben naargelang het type arbeidscontract. Een op drie mensen met een contract van bepaalde duur geeft aan minder werkzekerheid te hebben gehad in de laatste drie jaar, bij de mensen met een contract van onbepaalde duur voelde slechts 15% dit zo aan. Mensen met een contract van bepaalde duur zijn gemiddeld jonger (34 jaar in België in 2010), dan mensen met een contract van onbepaalde duur (50 jaar).

In beide rondes (ronde 2 en 5) werd bovendien gevraagd in welke mate werkende mensen zeker zijn van hun job. Grafiek 22 geeft het percentage weer van de werkende bevolking (in 2004 en 2010) dat aangaf grotendeels of heel erg zeker te zijn van hun job. Dit percentage is voor een aantal landen gedaald. In Ierland, Griekenland, Portugal en Hongarije, waar de economische crisis een grote impact had, is er een sterke daling. In Duitsland, Polen, Noorwegen en Zweden is het percentage gestegen. In Estland is dat ook het geval. Het effect van de economische crisis op groei en werkloosheid was daar nochtans behoorlijk sterk.

Grafiek 22: Zekerheid over werk (2004 en 2010)

Houding tegenover immigratie

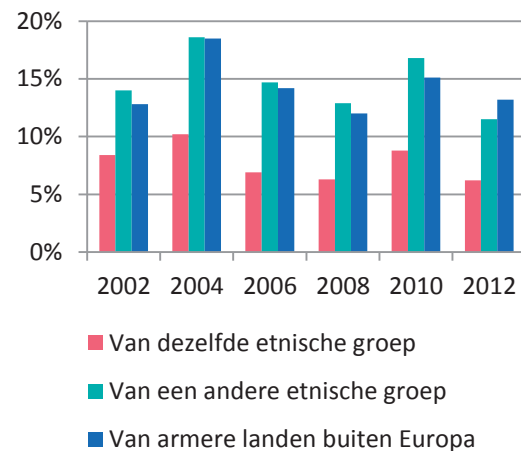
In de laatste decennia is de immigratiestroom richting Europa spectaculair toegenomen. Terwijl in de jaren 60 de jaarlijkse netto instroom van migranten naar de landen van de EU-27 gemiddeld minder dan 100 000 bedroeg, overtrof dit aantal 1,7 miljoen in 2011. Momenteel is immigratie verantwoordelijk voor het leeuwendeel van de bevolkingstoename in de landen van de Eurozone. Landen zoals Zweden, Duitsland, Griekenland en Italië zouden zelfs een negatieve bevolkingsgroei kennen indien alle migratiestromen gestopt zouden worden. Men kan stellen dat Europa een continent van immigratie is geworden (Hooghe, Trappers, Meuleman & Reeskens, 2008; Eurostat, 2013).

In dit multiculturele en multi-etnische Europa zijn spanningen tussen immigranten en de ontvangende Europese samenleving bijna niet weg te denken. Zo wijst het electorale succes van anti-immigratie partijen er op dat heel wat Europese burgers een bijzonder negatieve houding aannemen ten opzichte van immigratie (Lubbers et al., 2002). Ook wetenschappelijk onderzoek heeft reeds aangetoond dat negatieve gevoelens over immigratie een wijdverspreid fenomeen zijn. Het bewerkstelligen van evenwichtige interculturele contacten is één van de belangrijkste uitdagingen voor de huidige Europese samenlevingen. Het is dan ook geen verrassing dat sociale wetenschappers heel wat aandacht schenken aan de houding van de bevolking ten aanzien van immigratie en etnische diversiteit.

Grafiek 23 geeft het percentage Belgen weer dat vindt dat niemand uit andere landen in België zou mogen komen wonen. Aangezien deze vraag deel uitmaakt van de vaste vragenlijst van het ESS, kunnen we vergelijkingen maken doorheen de tijd.

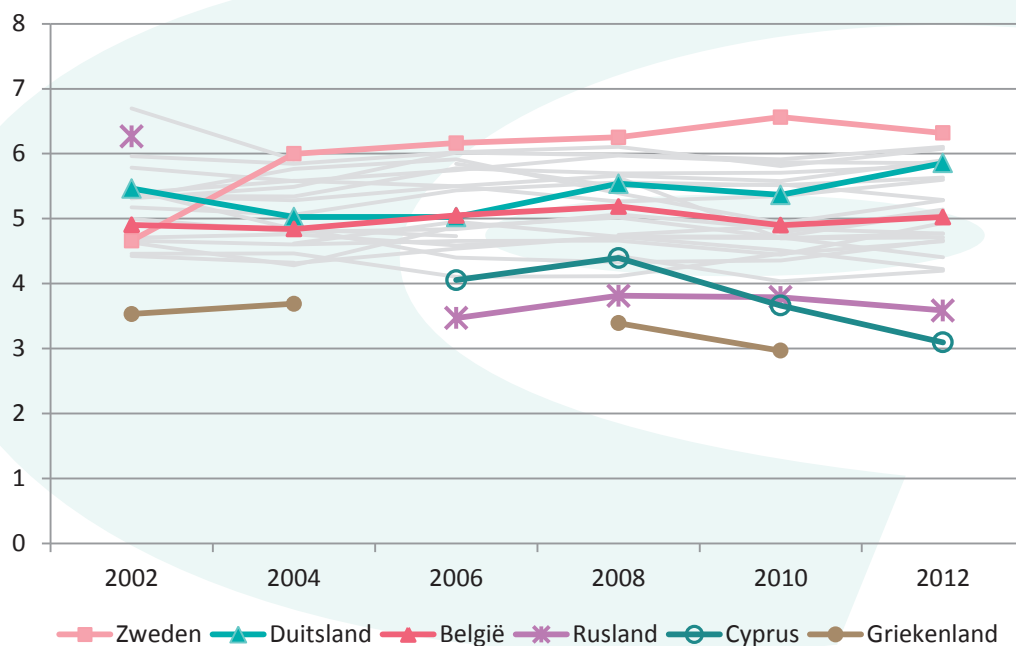
Voor mensen uit andere landen maar van dezelfde etnische origine zijn we milder dan voor mensen van een andere etnische origine. In 2012 vond 6% van de Belgen dat mensen van dezelfde etnische groep niet in ons land zouden mogen komen wonen. Het percentage Belgen dat de toegang zou willen ontzeggen voor mensen van een andere etnische groep is gemiddeld zeven procentpunten hoger. Het lijkt erop dat er weinig onderscheid wordt gemaakt tussen mensen van een andere etnische origine en mensen van armere landen buiten Europa.

Grafiek 23: Toegang ontzeggen voor immigranten in België (2002-2012)

Ook opgenomen in de vaste vragenlijst van het ESS zijn drie vragen over de invloed van immigranten op de economie, op het culturele leven en op het wonen in het land⁴. Van de drie variabelen, gemeten op een schaal van 0 tot 10, werd hier een gemiddelde genomen. Grafiek 24 geeft de evolutie weer van de gemiddelde houding tegenover immigratie in verschillende Europese landen tussen 2002 en 2012. Hoe hoger de score, hoe positiever de invloed van immigranten ingeschat wordt op deze domeinen, en omgekeerd. De score voor de Belgische bevolking blijft stabiel rond 5 op 10, een gemiddeld niveau in Europa. We belichten hier nog enkele landen met een opvallende trendlijn.

Grafiek 24: Evolutie van de houding ten aanzien van immigratie (2002-2012)

⁴ Voor de vraag over de invloed van immigranten op de economie zijn de eindpunten van de schaal 'Slecht voor de economie' en 'Goed voor de economie'. Voor de vraag over de invloed op het culturele leven zijn de eindpunten van de schaal 'Culturele leven is ondermijnd' en 'Culturele leven is verrijkt'. Voor de vraag over de plek om te wonen zijn de eindpunten 'Slechtere plek om te wonen' en 'Betere plek om te wonen'.

Zweden. In 2002 bevond Zweden zich nog eerder aan de onderkant van het spectrum, op eenzelfde niveau als Slovenië, Portugal en het Verenigd Koninkrijk. Sinds een uitgesproken stijging van de gemiddelde score in 2004 heeft de Zweedse bevolking de meest positieve houding tegenover immigratie van de landen die elk jaar deelnamen aan het ESS. In 2012 haalt enkel IJsland (6,4 op 10) een gelijkaardig hoog niveau.

Duitsland. De houding van de Duitse bevolking tegenover immigranten schommelt doorheen de tijd. Tussen 2010 en 2012 is de gemiddelde score van Duitsland gestegen, zodat het land nu bij de landen met de meest positieve houding tegenover immigranten (namelijk de Scandinavische landen, Albanië, Zwitserland en Polen) kan gerekend worden.

Rusland. Rusland nam niet deel aan het ESS in 2004, maar tussen de hoge score in 2002 (6,3 op 10) en de lage scores vanaf 2006 (rond 3,6 op 10) is er een opvallende breuk.

Griekenland. Van alle landen die ooit deelnamen aan het ESS wordt Griekenland gekenmerkt door de sterkste anti-immigratiegevoelens. In 2010 haalde het land een gemiddelde score lager dan 3 op 10, een ondergrens die nooit eerder overschreden werd.

Cyprus. Ook in Cyprus is de houding ten aanzien van immigranten uitgesproken negatief. In 2012 had Cyprus de twijfelachtige eer de meest negatieve houding te hebben tegenover immigranten, met een score net boven 3 op 10. Griekenland nam in dat jaar niet deel aan het ESS.

Sinds de roterende module over de houdingen ten aanzien van immigratie, integratiebeleid en multiculturalisme in de eerste ronde van het ESS, heeft het onderwerp niet aan relevantie moeten inboeten. In de zevende ronde van het ESS wordt daarom deze specifieke module hernomen.

Referenties

- Aars, J. & Stromsnes, K. (2007). Contacting as a channel of political involvement: Collectively motivated, individually enacted. *West European Politics*, 30(1), 93-120. doi:10.1080/01402380601019704
- Aarts, K. & Thomassen, J. (2000). Belangstelling voor politiek en politiek zelfvertrouwen. In J. Thomassen, K. Aarts, & H. Van der Kolk (Eds.), *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998: kiezers en de smalle marges van de politiek* (pp. 35-55). Den Haag: SDU.
- Abts, K. (2005). De grammatica en dynamica van vertrouwen: Een sociologische verkenning. *Ethiek & Maatschappij*, 8(2), 3-27.
- Anderton, R., Izquierdo, M., Aranki, T., Bonthuis, B., Budnik, K. B., Salvador, R. G., ... Schauman, H. (2012). Euro Area Labour Markets and the Crisis. ECB Occasional Paper No. 138. Geraadpleegd via <http://www.ecb.europa.eu>
- Diener, E. & Lucas, R. E. (2000). Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies*, 1(1), 41-78. doi: 10.1023/A:1010076127199
- European Social Survey (2011). Round 5 Module on Trust in the Police & Courts – Final Question Design Template. London: Centre for Comparative Social Surveys: City University London.
- European Social Survey (2013). Round 6 Module on Europeans' Understandings and Evaluations of Democracy – Final Module in Template. London: Centre for Comparative Social Surveys, City University London.
- European Social Survey (2013b). Round 6 Module on Personal and Social Wellbeing – Final Module in Template. London: Centre for Comparative Social Surveys: City University London.
- Eurostat (2013). Migration and migrant population statistics. Geraadpleegd via http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained
- FOD Binnenlandse Zaken (2003). Verkiezingen 18 mei 2003: Resultaat der lijsten Kamer van Volksvertegenwoordigers. Geraadpleegd via <http://verkiezingen2003.belgium.be>
- FOD Binnenlandse Zaken (2007). Verkiezingen 10 juni 2007 - Kamer: lijst resultaten. Geraadpleegd via <http://verkiezingen2007.belgium.be>
- FOD Binnenlandse Zaken (2010). Verkiezingen 13 juni 2010 - Kamer: lijst resultaten. Geraadpleegd via <http://verkiezingen2010.belgium.be>
- FOD Binnenlandse Zaken (2014). Verkiezingen 25 mei 2014 - Kamer: lijst resultaten. Geraadpleegd via <http://verkiezingen2014.belgium.be>
- Herbots, S. & Elchardus, M. (2010). De groei van jongeren naar democratisch burgerschap en de verschillen naar onderwijstype. *Pedagogiek*, 30(1), 75-93.

- Hooghe, M., Trappers, A., Meuleman, B. and Reeskens, T. (2008). Migration to European countries. A structural explanation of patterns, 1980-2004. *International Migration Review*, 42(2), 476-504. doi: 10.1111/j.1747-7379.2008.00132.x
- Hough, M. & Sato, M. (2011). Trust in Justice: Why it is important for criminal policy, and how it can be measured. Final report of the Euro-Justis project. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control.
- IDEA International (2014). Voter Turnout in parliamentary elections. Geraadpleegd op 25 augustus 2014 via <http://www.idea.int/vt/analyzer>
- Inglehart, R. (1997). Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political challenge in 43 societies. Princeton: Princeton University Press.
- Kovacheva, S. (2005). Will youth rejuvenate the patterns of political participation? In Forbrig, J. (red.). *Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe* (pp. 19-28). Strasbourg: Council of Europe.
- Morlino, L. (2009). Qualities of Democracy: How to Analyze Them. Florence: Istituto Italiano di Scienze Umane.
- New Economic Foundation (2009). National Accounts of Well-being: Bringing real wealth onto the balance sheet. London: nef.
- Pintor, R., & Gratschew, M. (2002). Voter turnout since 1945: A Global Report. Stockholm, Sweden: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- Swyngedouw, M. (2008). Het stemaandeel van de Vlaamse politieke partijen: Een analyse op basis van het postelelectorale verkiezingsonderzoek 2007. Leuven: KUL, Instituut voor Sociaal en Politiek Opinieonderzoek.
- The World Bank (2014). GDP per capita, PPP (current international \$). Geraadpleegd op 25 augustus 2012 via <http://data.worldbank.org>
- Torcal, M. & Montero, J. R. (2006). Political disaffection in contemporary democracies: Social capital, institutions and politics. London: Routledge.
- Van Damme, A., Pauwels, L., Pleysier, S. & Van de Velde, M. (2010). Beelden van vertrouwen: Het vertrouwen in politie en justitie in perspectief geplaatst (Locomotieftekst). *De Orde van de Dag*, 52, 7-20.
- Verba, S., Schlozman, K. L. & Brady, H. E. (1995). Voice and equality: civic voluntarism in American politics, Harvard University Press, Cambridge.
- Van Gyes, G. & Székér, L. (2013). Impact of the crisis on working conditions in Europe. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Wilt u meer te weten komen over het Europees Sociaal Onderzoek?

Informatie over het European Social Survey in het algemeen (Engelstalig):

<http://www.europeansocialsurvey.org>

De resultaten van vroegere rondes van het European Social Survey (Engelstalig):

<http://www.europeansocialsurvey.org/data/>

Katholieke Universiteit Leuven, Departement Sociologie, Afdeling Survey Methodologie:

<http://soc.kuleuven.be/web/home/6/35/nl>

Université de Liège, Onderzoeksinstituut CLEO:

[http:// www.cleo-ulg.be](http://www.cleo-ulg.be)

D/2014/1192/005

ISBN 9789067841856

